

АББАС СƏННƏТ:

«Үрəфамыздан... милли адəтлəримизи
һəмишə нəзəрдə тутмағларын тəмəнна
едирəм... бунларсыз миллəт јашамаз»

Ичтимаи-милли вə мə'нəви аламдə кəдəн ојаныш вə дир-чəлиш процеси XX əsrин икин-чи онмиллијини орталарын-дан јени кејфијəт мəрһələсинə гəдəм гəјмағда иди. Бу һал өзүнү һəјат кечирилən мұхтəлиф харақтерли мəд-дани-күтлəви тəдбирлəрин мəзмуни вə истигамəтиндə дə кəстəрирди. Белə ки, милли мəнлик шүүру никишаф етди-чə халғ өзүнə 'мəхсус олан мə'нəви вə тарихи һадисələрин чанландырылма-сына даһа чох мейл едирди. Һəјат кечирилən бу чүр тəдбирлəр ичтимаи мүнһитин, мəдəни һəјатин чанланма-сына мұсбəт тə'сир кəстəрирди. Ир-тичəнин тəзјигинə бахмəјарағ, өлкə-мизин мұхтəлиф јерлəриндə олдуғу кими, һəмин дəврдə Шамаһын да ичтимаи-мə'нəви һəјатында милли мү-тəрəғги тəдбирлəр кетдикчə чанла-нырды. Кечирилən милли-мə'нəви тəд-бирлəр халғи милли өзүнүдəр к про-сесивни күчлəнмəсинə хүсуси тə'сир кəстəрирди. Һəмин тəдбирлəрин ма-һијјəти вə она ғабəғчыл ичтимаи фик-рин мұнасибəти дедјинишə сүбүттүр. Белə ки, 1914-чү ил апрелин 25-дə Шамаһыда «рус-мусулман мəктəби-нин мүдирлəri вə мұғаллимлəринин сə'ји вə кушишлəri илə мұғаллимлəрдən, (шакирдлəрдən—А. Б./ өтүрү эмələ кəл-миш хончə тəнтəнəли шəкилдə ичрə едилмиш», ахырда ушағларə ширин-јат пəјланмышды». («Иғбал» гəзети, 3 март 1914).

Бу тəдбир шəһəрин ичтимаи-мə'нə-ви һəјатында кеңиш əкс-сəдə доғур-муш, чəматтада милли дүјгуларын ојанмасына һисс олуначақ дəрəчэдə тə'сир кəстəрмишди. Һəмин мұнаси-бəтлə А. Сəһһəти гəлэмэ алдығи «Мил-ли идеаллар» («Иғбал», 4 март 1914) адлы мəғалəсиндə халғмызын милли унуттанлығын тəнғид едэрək јазыр-ды: «Дунја тарихини сəһифələрини арасхыдысағ, биз түрклэр кими мүн-һитин тə'сиратына табə бир гəвм аздыр, бəлкə јохдур десəм, хəтə етмəмиш оларағ зəнниндəјəм. Дайма шəрəфи—миллимиз, əдəбијјатимыз, лисань-мызы, адəти-гəвмијјəлəримиз унут-маға һазырығ. Əдиблəримиз, шаирлə-римиз эрəби, фарси јазмағи өзлəринə бир фəхр, бир шəрəф санмышлар. Һəр тəјфəни һəмишə өзлəринə танытды-ран əдиблəри, шаирлəри олдуғу һалда бизниқилər гəјриллэрə ујмаға, гəјриллə-ри тəриф вə тəвсиф етмəкə һəвəсли олмушлар. Үдəбə вə шүрəрамьз түрк-лүкə һəмишə эстєйгəр илə бахмышлар. Одур ки, милли рүсум вə адəтимиз унутдуғумуш вə ортадан галдырылмыш-дыр. О чүмлэдən Новруз бəјрамы вə онун о ил күнлəриндə ушағлар үчүн бəзəнлən хончə кифəјəтди.

Һəрчəнд новруз бəјрамы гəдим иранлыларын милли бəјрамлардыр-са, лəкин милли бир рəнқ алдығында јолкə бəзəмкəдəн, хончə бəзəмкə э'лєдыр».

Демəли, А. Сəһһəт миллитəн милли јаддашынын даим ојағ галмасы вə онун милли симасынын мұјјəнлəш-пəрək милли сабитлијə тапынмасы јо-луида шаир вə əдиблəрин бојнуна бə-јүк иш дүшдүјүнү дəрək едир. Она кə-рə дə онларын милли тəссүбкешлик-лən узағ олуб өз халғын мəзјјəт-лəрини кəрə билмəјиб, кəзəл сифəт-

лəri һəмишə башға халғларда ахта-рарағ онлары тəғлид етмələрини кəс-кин тəнғид едир. Əвəзиндə милли тəссү-бү һисси күчлү олуб, халғи өзүнə танытдырмаға чалышан шəхсијјəтлə-рин ишлəрини бу чүр шаир вə əдиб-лэрə нүмунə кəстəрэрək јазыр: «Шүкр олсун ки, нечə əсрлəрдən сонра бир даһа азым Əлибəј һүсєјнадə чə-наблары чыхыб бу гəфлəтимиздən би-зи акаһ етди.

Бу гəбил билмəдикимиз шəјлəri вə миллитəнимизин ичиндə бу нөв мұһнəм вə дағынғи адəтлəri халға танытды-рыб мұјјəн бир шəклə гəјмағ бəјүк нисанларын ишидир ки, бəјлə тəшəб-бүслэрə илһам худаји диллəсə кəрəк-дир».

А. Сəһһəт өвлəдларын милли руһ-да тəрбијələндирмəк үчүн христиан-ларын кəрдүјү ишлəri тəғдир едиб, мұсəlманларə, азэрбайчаныларə он-лардан мəһз бу кејфијјəтлəri нүмунə кəтүрмəји тəвсижə едирди. Она кəрə Шамаһыда кечирилən новруз шəнлик-лəрини вə бу тəдбирин тəшкилатчы-ларын эмəјини дəрин разылығ һис-си илə гаршылајырды. Чүнки о, мил-ли адəт-өн'əнəлэрин чанланмасы илə милли јаддашын ојанарағ милли мəн-лик шүүрууну јараныб формалаша-чағына, миллитəн милли идеаллары-нын јүксөлэрək бу идеаллар угрунда мұбаризəјə галхымағына инанырды. Бу инандан доған севинчлə тəдбирин кеңиш тəсвирини вə бурахдығы тə'-сирлери белə тəсвир едирди: «Христиан-ларын тазə илн башлананда ушағла-ры үчүн јолкə бəзəмаки кими биздə дə хончə бəзəмкимиз варды. Лəкин ону бу һалачан тəнтəнəли вə дəбдə-бəли бир сурəтə вəз» едиб халға кəс-тəрмəкə нечə кəс мұлтəфит декилдир. Иштə чаван шаирлəримиздən вə гə-бил мұсəlмиллəримиздən Шамаһи шə-һəринин биринчи русски-татарски мəк-тəбинин назирлери Чəмо бəј Чəбрајыл-бəјов чəнаблары ахырынчы чəһар-шəнбə ахшамы вə мəктəбиндə биринчи дəфə оларағ ушағлар үчүн бəјлə бир мұсамирə дүзəлдиб хончə бəзəди. Христианлар јолкə бəзəдики киби Чə-мо бəј чəнаблары да дүрлү ушағ ојун-чағларилə, рəнқбэрвиқ бəјрағлар илə, элван чичкөлэр вə шамлар илə үч мəртəбə гəјəт ээнкин, кəзəл бир хончə бəзəмишди. Мəктəбин залында рəнқ-бэрвиқ фануслар илə чырағбан јапыб хончəја дəнр шəрғилэр, новруз бəј-рамьна мұнасиб ширин нəғмэлэр вə ушағларын дəрс китабларында оху-дуглары түркчə (азэрбайчанчə—А. Б.), русчə эзбэр һекəјлэр, ш'єрлэр оху-дугдан сонра милли мусғи нəғмэлə-риниз илə һэр кəсин' гəлбиндə бир миллитə дүјгүсү ојандырды. О чəнабын (Чəмо Чəбрајылбэјлинин—А. Б.) бу тəшəббүс-миллэтпəрəстнамəсинə дəнр эрзи-тəшəккүрəт едиб сəнр үрəфамыз-дан да милли адəтлəримизин һəмишə нəзəрдə тутмағларын тəмəнна едирəм. Зира ки, бунларсыз миллəт јашамаз. Бунлар бизим идеалмыздыр».

Шамаһыда кечирилən һəмин новруз бəјрамы тəдбириндən А. Сəһһəтин бу гəдэр вəчдэ кəлмəсини сəбəбин даһа дəриндэн дүјмағ үчүн онун һəмин күн-лəрдə јаздығы «Бəрəдэрин Фирудин-бəј Кəчəрли чəнабларына» («Иғбал» гəзети, 3 март 1914; Аббас Сəһһəт.

Əсəрлəri, 1-чи чилд., В., 1975, сəһ. 168-169) мəнзум мəктубуна нəзэр сал-мағ кифəјəтди.

Мəнзум мəктубун əввəлиндə нурдан əсəр олмајан бу гəмили зүлмəтдə тə-сəлли тапмағ үчүн үрəкəчəн бир шəј кəрмəдијини јазан шаир өз вəтəниндə гəриб олдуғуну сəјлəјир. Чүнки онун рəфигалəri, əлдən кетмишир. Она кəрə дə ону дүјан бир адам тапыр. Шаирин «дəврəсини мұнағифлэр чул-ғаламышдыр». Бу гаранлығ мүнһитдə гулағи һəбс, кəзлəri дустағ, ағам јумругла мөһүрлөнмиш вəзјјəтдə сус-маға мəчбур олан Сəһһəт халғи милли-мə'нəви учурума јуварланага, милли симасылашмаја доғру үз тут-масыны үрək ағысы илə белə тəсвир едир:

Јохлуғ учуруна ел јујурдукчə,
Чох бағрыдам, ахырда батды
сəсин.

Бу мұсбəтли һалы кəрдүкчə, Ағламағдан кəсилди лəп нəфəсим. Кечди мазн, битир əзəб илə һал, Үзүмө күлмəјир һəм истигбал.

Демəк, А. Сəһһəти нарағат едиб онун вəтəндаш гəлбини ағрыдан эн бəјүк дəрд миллитəн јохлуғ учуруму-на јуварланмасы вə бу фəлакəтин гаршысына алмағда өзүнүн күчсүз-лүјүдүр. О нə гəдэр һарəј чəкиб ағ-лајарағ халғи бу учурумлу јолдан хилас етмəјə чалышса дə, əтрафы шаирə е'тина етмəкдэнсə ону сыхыш-дырдығлары үчүн ишғлы кəлчəјə үмидиян итирир. Бəс, бу учурумлу јол нəдэн ибарəтдир?

Ш'єрин «сонрақы бəндлəri һəмин суала чəвəб верир; шаир мəктəбдə ишлəјир, «беш-он дəчəл, күр (надинч, тəрс—А. Б.) ушағын заһирən мұл-лимидир. Она кəрə заһирən ки, онлар милли тəссүбү һиссиндэн вə дəрс оху-мағ мєјлиндэн узағдырлар. Əн дəһ-шəтлиси исə будур ки:

Түрклүк, исламлығ иддиасы илə
Өз дилин билмəк истəјөн јохдур.
Əчдəби руһуну һавасы илə
Вəтəнин, миллитəн севən јохдур.
Аталар вермəјир нечə əһмијјəт,
Сөнмүш онларда һисси-миллијјəт.
Вəтəнпəрвэр шаирин ичидən, гəл-бən ағрыдан да миллитəн кет-кəдэ өзүнə јадлашмасы, јад тə'сирлэрə да-һа чох мейл едэрək тə'сир алтына дү-шүб милли дил вə руһуну, харақтер-ини унутмағ процесиндə олмасыдыр. Əн дəһшəтлиси исə валидєјлəрдə дə милли һисс вə дүјү сөндүјүнə кəрə онларын өз өвлəдларын халəчək талєјинə лагəјдлєјидир. Мəһз бу мил-ли-мə'нəви эталəтин нəтичəсидир ки, шаирин вəтəндаш һарəји онларə чат-мыр:

Бурда дəрс вердијим беш-он илдир,
Дєјирəm һэр заман ки: «Гєјрəт
един,

Түрк дили бир кəзəл, ширин
дилдир.

Ону өјрəнмəјə һəмијјəт един». Етмəјир кимсəјə сөзүм тə'сир,
Олурам күндə бир сəјағ дилкəр..

Бүтүн бу фəрəјад вə шикəјəтлəрин архасында А. Сəһһəтин шаир-вəтəндаш нарағатлығи, тəссүбкешлији дурур. Марағлы вə севиндирич һалдыр ки, һадисələрин сонрақы кедиши нəтичə-синдə онун тəссүф вə үмидсизлији мөвчуд тəһлүкəнин арадан галдырыл-масы угрунда ардычыл вə мəсəдјөн-лү мұбаризə илə əвəз олунур. Белə ки, о, бундан сонра гəлэмэ алдығы əсəрлəриндə халғи милли мəнлик дүјгүсунун даһа дə ичкишаф едиб милли өзүнүдəрək вə милли истигла-лијјəт угрунда мұбаризə мəрһələсинə чəтмасы мəсəсəдини ардычыл илэмə-јə башлајыр. Бүтүн булар ичтимаи-милли һэрəkатымызын бу күнкү мəр-һələсиндə мəдəнијјəт хадимлəримиз-ни, о чүмлэдən А. Сəһһəтин дə хүсу-си хидмəтлəri олдуғуна əјани сүбүт-дур.

АЛХАН БАЈРАМОҒЛУ
(МƏММƏДОВ)